

**СТАН ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ
ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ТА ПОСЛУГ В УКРАЇНІ
(АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ)¹**

ЗМІСТ

I.	ПРИНЦИПИ ТА СПЕЦИФІКА ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	2
II.	ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТА РОЗРОБЛЕНІ ПРОПОЗИЦІЇ.....	5
III.	ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
IV.	ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ВІД ОТРИМАННЯ СТРАХОВИХ ТА ПЕНСІЙНИХ ВИПЛАТ	21
V.	ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ДОВГОСТРОКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ.....	24
VI.	ОПОДАТКУВАННЯ РИНКУ ЖИТЛА	27
VII.	ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ФАКТОРИНГУ	29
VIII.	ОПОДАТКУВАННЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК.....	30
IX.	ОПОДАТКУВАННЯ ЛОМБАРДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	32
X.	ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ.....	33

¹ Автор – Джигир Юрій, консультант з оподаткування Координаційної ради з питань політики фінансового сектору при Кабінеті Міністрів України.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

I. ПРИНЦИПИ ТА СПЕЦИФІКА ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Задачі та принципи оптимізації податкової політики

Оподаткування як інструмент державної політики використовується для досягнення трьох основних цілей:

1. Перш за все, оподаткування є найбільш універсальним та ефективним методом фінансового забезпечення діяльності державного сектору. Таким чином, одною із основних функцій податкової системи є наповнення бюджету.
2. Крім своєї основної функції, оподаткування може використовуватись в якості інструменту для досягнення певних економічних цілей держави. У таких випадках, політичні рішення можуть втілюватись за допомогою податкових важелів. Скажімо, податкові пільги для певних секторів економіки можуть бути намаганням стимулювати зростання відповідних галузей чи підприємств.
3. Податкові механізми можуть також слугувати для досягнення державних соціальних цілей, оскільки за допомогою податків можна потужно стимулювати певні види соціальної поведінки громадян. Так, наприклад, посилене оподаткування споживачів тютюнової чи алкогольної продукції може через систему акцизних зборів може відвертати населення від цих потенційно шкідливих продуктів. В той же час, різноманітні податкові пільги та звільнення від податків для певних видів діяльності можуть заохочувати громадян вдаватись до таких видів діяльності більш активно.

Хоча держава має можливість використовувати податкову систему для всіх цих цілей, існує три основних принципи, які бажано враховувати при побудові та реформуванні податкової системи країни:

- **Справедливість (або вертикальна рівність).** Згідно з цим найскладнішим для реального втілення принципом, податкова система повинна прагнути розподіляти податковий тягар між платниками податку у „справедливий” спосіб. Складність цього принципу полягає у суб’єктивності поняття справедливості і необхідності операціоналізувати його у певні визначення та конкретні податкові рішення. У більшості країн, справедливою вважається система, в якій податковий тягар відповідає фінансовим можливостям платника (яка найчастіше вимірюється рівнем його доходів).
- **Економічна нейтральність (горизонтальна рівність).** Цей принцип базується на базовій економічній концепції про те, що суспільний добробут максимізується тоді, коли економічні агенти – громадяни та

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

підприємства – будують свої рішення на основі ринкових сигналів, а не податкових стимулів. Іншими словами, податкова система повинна прагнути ставити всіх учасників національної економіки у рівні умови. Це означає, що всі економічно рівноцінні елементи – організації, продукти чи послуги, повинні підлягати еквівалентному податковому навантаженню. Таким чином, якщо держава не переслідує певну свідому політичну мету, економічна ефективність вимагає, щоб

- ✓ всі сектори економіки були однаково привабливими з податкової точки зору,
 - ✓ в межах кожного сектору, податкове законодавство не повинно надавати підтримку певній групі конкуруючих підприємств за рахунок інших,
 - ✓ в діяльності окремих фірм податкове законодавство не повинно впливати на їх вибір постачальників чи продуктів для виробництва.
- **Простота.** Простота податкової системи вимірюється тим, наскільки простим є її адміністрування, наскільки обмеженими є можливості для ухиляння від сплати, а також наскільки вона мінімізує ті видатки (грошові та часові), з якими економічні агенти вимушені стикатися при сплаті податків.

Специфіка оподаткування сектору фінансових послуг

Дотримання загальних принципів ефективного оподаткування у галузі фінансових послуг є задачею, важливість якої постійно зростає.

- Найретельнішої уваги при розробці податкового законодавства в сфері фінансових послуг потребує збереження принципу економічної нейтральності. Специфіка полягає в тому що, на відміну від інших секторів економіки, основні види фінансових послуг історично розвивались відокремлено один від одного - як правило, під наглядом різних регулюючих органів та з застосуванням відмінних систем бухгалтерського обліку. Однак цей розділ між видами фінансових послуг стрімко зникає протягом останніх років, оскільки
- ✓ фінансові інструменти перетворюються на майже цілковиті взаємозамінники. Скажімо, поліси зі страхування життя сьогодні безпосередньо конкурують із довготерміновими банківськими депозитами та, особливо, з пенсійними планами. Крім того,
 - ✓ у більшості країн постійно слабшають обмеження на одночасне надання різних видів фінансових послуг. Таким чином, одні і ті ж установи можуть пропонувати ринкові прямо конкуруючі види фінансових послуг. І, врешті решт,
 - ✓ різниця між кредитними ризиками та ризиками інших фінансових установ також зменшується, оскільки страхові компанії сьогодні

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

можуть спеціалізуватися на досить вузько визначених ризиках (прикладом можуть бути страхування ризиків коливання валютних курсів або невеликого сільськогосподарського врожаю).

Зростаюча економічна рівноцінність і взаємозамінність окремих видів фінансових послуг означає, що податкова система також повинна тлумачити відповідні послуги рівномірно. Іншими словами, трансакції однакового економічного змісту повинні оподатковуватись на однакових умовах і в однаковому обсязі.

- Інша специфіка оподаткування фінансового сектору пов'язана з його технічними особливостями, які не дозволяють застосовувати для фінансових посередників звичні підходи прямого оподаткування корпоративного прибутку. Технічні особливості полягають у відмінних системах обліку фінансового посередництва, які повинні відбиватися не лише у правилах бухгалтерського обліку, але і у розрахунку податкових зобов'язань. Наприклад, на відміну від звичайної підприємницької діяльності, для якої видатками можуть вважатись лише фактичні видаткові зобов'язання кожного звітного періоду, страховим компаніям може дозволятися списувати з прибутку ті видатки, зобов'язання за якими ще не виникли фактично, але виникли умовно, враховуючі майбутні ризики за страховими угодами.

II. ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТА РОЗРОБЛЕНІ ПРОПОЗИЦІЇ

Аналіз чинного законодавства України в частині оподаткування ринку небанківських фінансових послуг дозволяє виділити низку норм, що потребують коригування, доповнення або гармонізації з рештою законодавчого поля. Ці зміни стосуються передусім:

- Діючої системи альтернативного оподаткування страхової діяльності, яку пропонується переглянути з огляду на її негативні наслідки для розвитку сектору реального страхування, а також на можливості потужного податкового арбітражу (див. ст. 8);
- Окремих норм, що призводять до багаторазового оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих у вигляді страхових та пенсійних виплат (див. ст. 21);
- Термінологічної гармонізації податкового законодавства України в частині оподаткування виплат від системи недержавного пенсійного забезпечення (див. ст. 21);
- Неоднакових та негармонійних підходів до оподаткування послуг потенційно конкуруючих секторів: недержавного пенсійного забезпечення та довгострокового страхування життя (див. ст. 24)
- Юридичної невизначеності оподаткування діяльності недержавних пенсійних фондів податком на додану вартість (див. ст. 24);
- Асиметричного податкового тлумачення доходів громадян від орендної діяльності, який звужує ринок орендованого житла та іпотечного кредитування (див. ст. 27);
- Неврахування у податковому регулюванні операцій факторингу кредитної сутності таких операцій, що завищує відносну вартість факторингових послуг і ставить цей вид діяльності у невігідну ринкову позицію порівняно з використанням прямого кредитування (див. ст. 29);
- Відсутності механізмів для задоволення права кредитних спілок на компенсацію від'ємних зобов'язань з податку на корпоративний прибуток, які часто виникають при використанні спілками коштів поворотної фінансової допомоги (див. ст. 30);
- Існуванням можливості для ломбардних установ, у випадку неповернення позики, уступати право вимоги третім особам за ціною, що не перевищує обсягу простроченої позики (без врахування недотриманих відсотків). В таких випадках ломбардна установа не генерує оподаткованого прибутку і уникає необхідності сплати відповідного податку (див. ст. 32).

Нижче наведено пропозиції, розроблені з метою усунути наявні протиріччя та недоліки. Детальне пояснення та додаткова інформація щодо цих пропозицій міститься в основній частині матеріалів та у додатках.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

В частині оподаткування страхової діяльності:

Запровадження паралельно із існуючим податком на премії прямого податку на прибуток. *(Під податком на премії мається на увазі податок на валовий обсяг зібраних прямих, коли базою оподаткування є загальний обсяг зібраних прямих премій включно із вихідним перестрахованням, але без вхідного перестраховання).* Страхова компанія повинна буде розрахувати свої зобов'язання по обох податках та перерахувати до бюджету більший з них. У цьому випадку альтернативний податок виконуватиме роль певного запобіжника, для захисту надходжень до бюджету. Це буде особливо актуально на період „налагодження” прибуткового податку.

В частині оподаткування доходів фізичних осіб від отримання страхових виплат:

Норми законодавства, які призводять до багаторазового оподаткування, повинні бути гармонізовані. Зокрема:

- до ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств” пропонується внести зміни, які б дозволили підприємствам включати до валових витрат суми внесків на загальне добровільне страхування, здійснених на користь найманих працівників. Це дозволить оподатковувати суму цих внесків лише один раз – у вигляді доходу фізичних осіб, що користуються страховими послугами.

- до ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств” та ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб” пропонується внести зміни, які би зліквідували граничну межу на рівні 6 тис. грн. при податковому тлумаченні внесків на довгострокове страхування життя та добровільне недержавне пенсійне страхування. Таким чином, внески на такі види страхування будуть оподатковуватись на загальних підставах у повному обсязі і лише один раз.

В частині оподаткування виплат на недержавне пенсійне забезпечення:

Норми Законів „Про оподаткування прибутку підприємств” та „Про податок на доходи фізичних осіб” повинні бути термінологічно узгоджені і переорієнтовані на вжиток сучасного юридичного визначення виплат на недержавне пенсійне забезпечення.

Крім того, податкове тлумачення виплат на недержавне пенсійне страхування потребує вдосконалення такого ж характеру, як було запропоновано вище стосовно оподаткування виплат на довгострокове страхування життя.

В частині оподаткування діяльності установ недержавного пенсійного забезпечення та довгострокового страхування життя:

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

Пропонується запровадити в Україні оподаткування недержавних пенсійних послуг та послуг довгострокового страхування життя на етапі здійснення виплат споживачам. Для цього діяльність установ, що надають такі послуги, повинна бути чітко звільнена від оподаткування податком на прибуток підприємств (як в частині активних, так і в частині всіх пасивних доходів). При цьому податкове регулювання пенсійних фондів повинно співпадати з підходами до регулювання компаній, що займаються довгостроковим страхуванням життя.

Закон „Про податок на додану вартість” повинен чітко звільнити від сплати податку адміністратора пенсійного фонду, а також діяльність самих пенсійних фондів.

В частині оподаткування ринку житла:

Діюче законодавство потребує вдосконалення в частині оподаткування операцій оренди нерухомого майна. Зокрема, пропонується внести зміни до ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб” з метою відмінити оподаткування доходів громадян отриманих від надання житла в оренду.

В частині оподаткування операцій факторингу:

Вдосконалення існуючого закону повинно бути спрямоване на врахування кредитної сутності операцій переуступки боргу і на створення для первинних кредиторів (продавців) можливостей коригувати свої податкові зобов'язання відповідним чином. Для цього пропонується дозволити віднесення до складу валових витрат первинного кредитора різниці між номінальною вартістю боргу, право вимоги якого було уступлено, та сумою, отриманою при проведенні такої уступки.

В частині оподаткування кредитних спілок:

Пропонується внести зміни до ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств” звільнивши поворотну фінансову допомогу від оподаткування податком на прибуток підприємств.

В частині оподаткування ломбардної діяльності:

Сума, по якій ломбард, у випадку неповернення позики, уступає право вимоги (і відповідно заставу) третім особам, повинна включати як обсяг наданої позики, так і недоотримані відсотки.

III. ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Огляд діючого підходу до оподаткування страхових компаній

Згідно з ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств”, страхова діяльність оподатковується особливим, відмінним від звичайного, чином (Ст. 7.2). Зокрема, базою оподаткування страхових операцій є обсяг отриманих страховими компаніями премій, зменшений на розмір платежів, здійснених цими компаніями з метою перестраховування. До обрахованої таким чином суми застосовується ставка податку у розмірі 3% (крім операцій довгострокового страхування життя, які оподатковуються за ставкою 0%).

Такий особливий податок був запроваджений з метою замінити звичайний – розрахований на основі валових доходів та валових видатків – податок на корпоративний прибуток. Основна причина використання специфічного податкового режиму для страхової діяльності полягає в тому, що коректне визначення валових доходів та видатків страхових компаній пов’язане із низкою значних технічних ускладнень. Проте, будь-який альтернативний податок, запроваджений на заміну податку на корпоративний прибуток, повинен ставити страховий бізнес в умови, що є принаймні наближено рівними до умов роботи інших підприємницьких структур, а також забезпечувати еквівалентний набір економічних стимулів для кожного із видів діяльності. У протилежному випадку створюватимуться потужні стимули для податкового арбітражу, тобто для штучного переведення прибутків із секторів в вищим податковим навантаженням до сектору із нижчим задля зменшення власних податкових зобов’язань.

За альтернативного податку, який діє сьогодні на Україні, підприємства будь-якого сектору отримують стимул і можливість переказувати частину свого прибутку на користь страхових компаній у вигляді премій за страхування малоймовірних ризиків, оскільки таким чином вони зменшують обсяг прибутку, що оподатковується за ставкою 25%, і натомість виплачені з прибутку і отримані страховими компаніями страхові премії оподатковуються альтернативним страховим податком за ставкою 3%. Крім того, податкові зобов’язання страхових компаній можуть бути зменшені додатково шляхом подальшого перестраховування в закордонних страхових компаніях, оскільки існуючий альтернативний податок дозволяє вираховувати такі перестрахові виплати із податкової бази.

Таким чином, у діючому законодавстві можна виділити два найпроблемніших елементи, що відкривають безпосередні можливості для податкового планування і відтак потребують вирішення. По-перше, це норма, яка дозволяє страховим компаніям списувати обсяги перестрахових виплат (а отже, виводити фінансові ресурси за межі податкової системи України), а по-друге – власне рівень ставки податку, оскільки існуюча ставка за сьогоднішніх рівнів

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

рентабельності страхових компаній ставить їх у більш вигідні умови порівняно з іншими секторами.

Шляхи вдосконалення, що приймалися до розгляду

Основна мета податкового регулювання в цій ситуації полягає в тому, щоб зменшити можливості ухиляння від сплати податків через псевдо страхування та фінансове перестраховування, при цьому максимально зберігаючи можливості для розвитку сектору реального страхування. Нижче перелічено основні сценарії реформування існуючого українського законодавства, які можуть при цьому розглядатись.

- **Перехід на пряме оподаткування прибутку страхових операцій (див. Додаток 1).**

Ідеальний спосіб оподаткування страхового бізнесу полягає у стягненні податку безпосередньо з корпоративного прибутку страхової компанії. Така система ставила би страховий бізнес у рівні умови з іншими підприємницькими структурами і не створювала б економічних стимулів до податкового планування. Пряме оподаткування страхових прибутків покликане максимально точно зіставити валові доходи та витрати компанії з метою коректного підрахунку чистого прибутку. Попри те, що пряме оподаткування таких прибутків потребує надзвичайно кропіткої роботи з розробки адекватних податкових норм, воно все ж таки є можливим і його застосовують у багатьох країнах. Враховуючи це, запровадження податку на прибуток в Україні є опцією, на яку варто орієнтуватися вже в короткостроковій перспективі.

- **Альтернативні методи оподаткування страхових операцій (див. Додаток 2).**

Попри те, що пряме оподаткування прибутку є найбажанішим варіантом з точки зору податкової політики, описані вище складності з практичним втіленням цього підходу часто призводять до ситуацій, коли розроблена система прямого оподаткування не є здатною ефективно протидіяти ухилянню цього сектора від податків і забезпечити навіть мінімально прийнятний рівень зборів до бюджету. В таких ситуаціях, багато країн вдаються до додаткового застосування низки усталених альтернативних методів оподаткування, описаних у Додатку 2. Такі методи, як правило, застосовуються паралельно до системи прямого оподаткування прибутку, що зумовлює необхідність ретельно узгоджувати ці податки. Прикладом таких альтернативних податків можуть бути: податок на активи або капітал, податок на валовий обсяг страхових премій (коли базою оподаткування є загальний обсяг зібраних прямих премій включно із вихідним перестраховуванням, але без вхідного перестраховування), податок на резерви, податок на страхові трансакції.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

- **Вдосконалення чинного в Україні підходу в частині ставки та податкового тлумачення перестрахових платежів (див. Додаток 3).**

Одним із варіантів реформи може бути збереження і вдосконалення чинного режиму оподаткування страхових компаній (тобто коли базою оподаткування є обсяг страхових премій). Зокрема, вдосконаленню може підлягати податкове тлумачення перестрахових платежів. Крім того, рівень податкової ставки за альтернативного податку повинен бути визначений шляхом спеціальних розрахунків, покликаних гармонізувати його зі ставкою звичайного податку на корпоративний прибуток з метою створення еквівалентних умов роботи для підприємств будь-якого сектору.

Недоліки розглянутих підходів

У додатках до цього матеріалу наведено детальний аналіз кожного із запропонованих сценаріїв зміни існуючого законодавства. Як свідчить цей аналіз, ані перехід на пряме оподаткування прибутку, ані спроби обмежитись вдосконаленою формою альтернативного податку, не будуть спроможними цілком вирішити існуючі на сьогодні проблеми з оподаткуванням страхового ринку, якщо будуть впроваджуватись окремо один від одного. Пряме оподаткування прибутку є задачею, необхідною у довготерміновому періоді, однак дуже тяжкою для негайного втілення. Використання ж будь-якої форми альтернативного податку (існуючого податку з премій або іншого) як єдиного податку з страхової діяльності призводитиме до серйозних і практично неподоланих наслідків, описаних нижче.

1). Використання виключно альтернативного податку означає офіційне створення умов для псевдо-страхування, а отже для виведення прибутків із секторів з вищим (стандартним) податковим навантаженням і зменшення бюджетних платежів. Логічною базою для визначення ставки альтернативного податку (у випадку коли альтернативний податок вводиться на заміну прибуткового податку) є оціночна рентабельність галузі або окремих видів страхування. Очевидно, що псевдо-страхування завжди буде рентабельнішим, аніж реальне страхування. Рентабельність компанії, яка займається виключно псевдо-страхуванням, фактично становитиме 100% (оскільки такі компанії практично не проводять виплат та мають надзвичайно низькі видатки на ведення справи). Таким чином, справедлива альтернативна ставка для реального страхування, тобто така, яка приблизно відповідає ставці прибуткового податку за даного рівня рентабельності реального страхування, завжди буде вигідною для псевдо-страхування.

2). Застосування виключно альтернативного податку створює неринкові переваги для сектору страхування порівняно з іншими конкурентними фінансовими ринками. Будь які „пільгові” податкові режими, які вибірково

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

застосовуються до певного фінансового ринку, зазвичай лише відволікають ресурси з інших ринків, а не сприяють розвитку пільгового сектору.

3). Навіть в межах реального страхування, єдиний податок з премій пригнічує менш рентабельні види страхування та створює неринкові стимули для розвитку високорентабельних видів.

4). Якщо у вигляді єдиного альтернативного податку буде застосовуватись існуючий в Україні податок з премій, навіть у разі скасування норми, що дозволяє списання перестрахових платежів, податкове тлумачення перестрахових операцій не буде прийнятним, оскільки для реальних страховиків воно означатиме відсутність змоги зменшувати податкові зобов'язання на легітимні перестрахові витрати.

5). Єдиний податок з премій не здатен реагувати на географічні викривлення. Єдина ставка стимулює страхування в високорентабельних регіонах та перешкоджає розвитку в депресивних регіонах. Причина цього походить з основного недоліку податку з премій – нечутливості до коливань рентабельності.

6). Оскільки податок з премій не пов'язаний із ретельним розрахунком і часовим співвіднесенням доходів та витрат підприємства і тому стягується незалежно від поточного фінансового стану компанії, то під його дію підпадають і тимчасово збиткові компанії. Цим лише погіршується їхнє фінансове становище.

7). Багато з перелічених проблем з єдиним податком з премій могли би потенційно вирішуватись шляхом розробки відповідних регулюючих норм. Однак у такому разі втрачається основна перевага альтернативного податку порівняно із податком на прибуток – його простота. Іншими словами, такий податок за визначенням погано піддається додатковому регулюванню.

Розроблені пропозиції

Аналіз перелічених сценаріїв, їх потенційних недоліків та переваг, дозволяє запропонувати запровадити паралельно із існуючим податком на премії прямого податку на прибуток. *(Під податком на премії мається на увазі податок на валовий обсяг зібраних прямих премій, коли базою оподаткування є загальний обсяг зібраних прямих премій включно із вихідним перестрахованням, але без вхідного перестраховання).* Страхова компанія повинна буде розрахувати свої зобов'язання по обох податках та перерахувати до бюджету більший з них. У цьому випадку альтернативний податок виконуватиме роль певного запобіжника, для захисту надходжень до бюджету. Це буде особливо актуально на період „налагодження” прибуткового податку.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

Додаток 1: Деякі проблеми прямого оподаткування прибутку від страхових операцій

Ідеальний спосіб оподаткування страхового бізнесу теоретично полягає у стягненні податку безпосередньо з корпоративного прибутку страхової компанії. Однак специфіка страхової діяльності створює низку проблем, що значно ускладнюють пряме оподаткування таких прибутків, хоча воно все ж таки залишається можливим і вживаним у багатьох країнах, хоча його втілення і потребує надзвичайно кропіткої роботи з розробки адекватних податкових норм. Деякі з цих проблем коротко описано нижче.

1. Податковий облік доходу від укладення страхових угод

Вибір підходів до податкового обліку прибутку від укладання страхових угод має надзвичайно потужний вплив на результуючий обсяг податкових зобов'язань, і, відповідно, на поведінку учасників страхового ринку. Враховуючи специфіку страхової діяльності, майже у кожній країні існує окрема власна нормативна база для регулювання обліку у страховому бізнесі. Цей облік базується на застосуванні елементів методу нарахування для коригування розподілу фінансових потоків у часі з метою більш коректного визначення чистого прибутку у кожному періоді.

При обліку доходів від укладення страхових угод, певна частина отриманих страхових премій може переноситись у часі на майбутні періоди для того, щоб більш точно співвіднести ці надходження із моментами здійснення видатків, що будуть фінансуватись за їх допомогою. Таке перенесення, як правило, здійснюється шляхом розбиття обсягу премії на визначену кількість рівних частин, що потім рівномірно обліковуються у наступні періоди до завершення терміну дії ризику (скажімо, на щорічній або щоденній основі). Однак такий підхід припускає, що ймовірність страхового випадку є однаковою протягом всього терміну дії ризику, що може бути не так для певних видів ризиків. В таких випадках, якщо статистика попередніх періодів підтверджує очікування, що ризики збільшаться у певний визначений період, податкове законодавство може погоджуватись із створенням спеціального резерву.

2. Облік змін у страхових резервах

Звичайна податкова практика схиляється не визнавати видатків до моменту, коли ймовірність їх виникнення буде певною, тобто не списувати на видатки ті витрати, які очікуються із певною ймовірністю у невизначеному майбутньому. Однак видатки страхової діяльності можуть відбуватися набагато пізніше від періоду отримання доходів, за допомогою яких ці видатки фінансуються, тобто від моменту укладення страхових угод. Для того, щоб співвідносити ці фінансові потоки хронологічно, частина отриманих у поточному періоді доходів оформлюється у вигляді резервів і сума відповідної трансакції виключається із оподатковуваного прибутку.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

Облікова процедура полягає в тому, що обсяг резервів щороку переоцінюється: залишок резервів на початок періоду додається до отриманого доходу, після чого від цієї суми віднімається залишок резервів на кінець періоду. Чистий результат являє собою суму зменшення оподаткованого доходу.

Враховуючи, що розрахунок очікуваних виплат і необхідного збільшення резервів здійснюється згідно з прогнозами на декілька періодів вперед, такі розрахунки мали би більший економічний сенс, якби здійснювались не за номінальною вартістю майбутніх виплат, а за вартістю, дисконтованою із врахуванням відмінності у сьогоднішньому і майбутньому значенні грошей. Однак попри економічну коректність такого підходу, його практичне застосування не завжди є однозначно прийнятним. Зокрема, з точки зору оподаткування, дисконтування є небажаним, оскільки воно дозволяє страховому бізнесу відсувати момент виплати податку на майбутнє (оскільки сьогоднішня вартість необхідного збільшення резервів для здійснення дисконтованих майбутніх виплат є більшою, а оподатковуваний дохід – меншим). В той же час, той факт, що дисконтування дозволяє страховим компаніям більш активно збільшувати резерви при одній і тій самій сумі очікуваних майбутніх виплат, є привабливим фактором для представників регуляторних органів, які зацікавлені у більш консервативній поведінці агентів страхового ринку. Дисконтування, таким чином, є одним із багатьох моментів, де інтереси податкової та регуляторної політики вступають у протиріччя.

Інша облікова специфіка із залученням елементів методу нарахування полягає у тому, що страхові виплати для податкових цілей бажано враховувати не у момент їх фактичного здійснення, а у момент виникнення відповідного зобов'язання з боку страхової компанії, тобто у власне у момент страхового випадку, ще до того, як відповідний позов подається утримувачем страхового полісу. Для таких „нездійснених витрат” страхова компанія створює спеціальні резерви, які обраховуються за допомогою спеціальних актуарних підходів².

Страховання майна та інших ризиків, не пов'язаних із страхуванням життя, відрізняється тим, що більшість податкових систем дозволяє для цієї діяльності створення деяких спеціальних резервів, пов'язаних із окремими групами ризиків. Зокрема, до таких резервів належать:

- ✓ резерви вирівнювання, які застосовуються для ризиків, для яких доведено значні коливання у часі,

² Можливість віднесення на видатки «нездійснених витрат» за страховими випадками, де позови очікуються у майбутньому, спричиняє ретельну увагу аудиторів страхової діяльності, які повинні пильнувати за тим, щоб кількість таких заявлених видатків коливалась у певних прийнятних межах. Для визначення таких прийнятних меж існує набір спеціальних технологій підрахунку, які базуються, зокрема на специфічних рисах окремих видів ризиків.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

- ✓ резерви на випадок надзвичайних ситуацій, які створюються для ризиків, ймовірність яких дуже мала, але фінансові наслідки яких є дуже великими,
- ✓ резерви на випадок розірвання контракту, а також
- ✓ резерви на випадок знецінення вартості активів.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

Додаток 2: Альтернативні методи оподаткування страхових компаній

1. Альтернативний мінімальний податок.

Цей досить популярний метод полягає у впровадженні додаткового, альтернативного податку на діяльність страхових компаній, база якого розраховується так, щоб більш точно наблизити обсяг обрахованого оподаткованого доходу до реального економічного прибутку, який отримує компанія. Законодавство зобов'язує учасників страхового ринку здійснювати паралельне обрахування зобов'язань за альтернативним податком, база якого є ширшою, оскільки не включає тих елементів звичайного податку, які можуть призводити до неадекватного зменшення податкового платежу (скажімо, прискорена амортизація активів або виключення деяких капітальних прибутків). Підрахувавши зобов'язання за обома із цих податків, страхова компанія зобов'язана здійснити перерахування в обсязі того зобов'язання, яке виявиться вищим.

Застосування альтернативного мінімального податку спирається на припущення, що система звичайного оподаткування прибутку може містити деякі елементи, впровадженні спеціально для стимуляції певної поведінки страхового ринку виходячи із визначених цілей податкової політики. Альтернативний податок застосовується додатково до звичайного для того, щоб зберегти ці свідомі податкові стимули, однак забезпечити певний мінімальний рівень надходжень до бюджету, з метою чого у паралельному обрахунку альтернативної бази елементи свідомого стимулювання виключаються. Однак ця ідея втрачає свій сенс, якщо недонадходження податку від страхових компаній пов'язане не із свідомим податковим стимулюванням певної діяльності, чітко визначеним у законодавстві, а із недоліками у розробці податку і його неспроможністю охопити весь бажаний обсяг прибутку. В таких випадках, всі розширення бази і інші коригування повинні вноситись безпосередньо у систему прямого оподаткування прибутку.

2. Оподаткування активів або капіталу

Одною із альтернативних баз для оподаткування можуть бути активи або капітал страхових компаній. Ця база є стабільною і відкриває не надто багато можливостей для ухиляння від податку (хоча компанії і мають можливість маніпулювати цим податком). Більше того, більшість компаній схильні до збільшення активів, оскільки це дає позитивний сигнал як потенційним клієнтам, так і регуляторним органам.

Вибір між активами чи капіталом у якості бази залежить від багатьох факторів. Значення відіграє специфіка діяльності у більш ризикованих сферах страхування вимагає більшого обсягу капіталу, і тоді саме капітал є більш адекватним виміром очікуваного прибутку. З другого боку, на ринках, де

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

відношення прибутку до активів є досить стабільним, саме активи можуть бути кращою базою.

Застосування цього альтернативного методу є проблемним з однієї головної причини: обкладання податком капіталу страхових компаній корінним чином протирічить задачі регуляторної політики, яка полягає у збільшенні обсягів капіталу страхового ринку. Іншими словами, цей податок накладається безпосередньо на ту складову діяльності компанії, яка повинна забезпечувати її платоспроможність.

Розробка такого податку є також досить складною технічною задачею. При цьому доводиться, зокрема, досліджувати питання того, яку облікову звітність зручніше використовувати при адмініструванні (податкову чи бухгалтерську), яким чином оподатковувати інвестиції у дочірні компанії, уникаючи подвійного рахунку, яким чином оподатковувати іноземні активи тощо.

3. Податок на страхові премії

У багатьох країнах податкові системи припускають стягнення податку із обсягу страхових премій, отриманих від реалізації певних видів страхових послуг (такий податок по суті може вважатися одним із видів податку на продаж). До цих послуг належать, як правило, виключно страхування майна та інших ризиків, що не пов'язані із страхуванням життя.

Однак застосування цього податку пов'язане із певною дилемою. Використання премій як бази оподаткування для страховиків нежиттєвих ризиків ускладнюється тим, що саме в цьому виді страхування потік прибутків визначається відчутною циклічністю, і тому стягнення неадекватно великого податку із премій може часто відбуватися у періоди критично низької прибутковості.

4. Оподаткування резервів

Резерви страхової компанії є основним показником, який свідчить про очікуваний рівень майбутніх виплат. Ідея застосування резервів як альтернативної бази для оподаткування полягає в тому, щоб пересвідчитись, що податок було стягнуто з того обсягу коштів, які компанія акумулює для забезпечення майбутніх платежів. Цей метод, таким чином, покликаний протидіяти неприпустимим зменшенням оподаткованого доходу в результаті списань на видатки різноманітних операцій з поповнення резервів. Однак, обсяги створених резервів є доволі мінливою величиною, оскільки вони безпосередньо залежать від тих видів послуг та ризиків, з якими стикається кожна страхова компанія. Це робить оподаткування резервів доволі проблемною опцією.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

5. Податки на страхові трансакції

Альтернативою прямому оподаткуванню прибутку від фінансових операцій може бути стягнення певного виду податку з кожної із здійснених трансакцій (у фіксованому обсязі або як відсоток від вартості операції за принципом мита).

Застосування таких податків є найбільш небажаним з усіх альтернативних підходів. По-перше, податок на страхові трансакції по суті є податком на продаж, який зменшує стимули до розвитку відповідного ринку і фінансового посередництва як такого. По-друге, база цього податку як правило хибно відображає реальні обсяги прибутків у страховій діяльності, скажімо у ситуаціях, коли обсяг страхових операцій зменшується, однак компанія продовжує отримувати потужні прибутки від своєї інвестиційної діяльності. І врешті, компанії можуть досить легко ухилитися від цього податку, маніпулюючи процедурами здійснення страхових операцій. Враховуючи всі ці проблеми, податки та трансакції є дуже рідкісними в країнах ОБСЄ і їх застосування постійно зменшується.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

Додаток 3: Вдосконалення чинного в Україні підходу до податкового тлумачення перестрахових платежів.

- **Повне скасування можливостей для виключення перестрахових платежів з бази оподаткування.**

Очевидним варіантом є повна заборона на списання вихідних перестрахових платежів і стягнення податку із загального обсягу отриманих премій (відповідно премії, отримані як перестраховування, не включатимуться до бази оподаткування).

Варто зауважити, що у більшості країн, де існують податки зі страхових премій, оподаткування відбувається саме за таким принципом: базою оподаткування є загальний обсяг зібраних прямих премій, а вхідні перестрахові премії не підлягають оподаткуванню за припущенням, що їх уже було оподатковано раніше.

Таким чином, при перестраховуванні ризиків в межах однієї країни не відбудеться подвійного оподаткування, оскільки перестрахові платежі неявно оподатковуватимуться лише один раз на етапі безпосереднього страхування.

У разі перестраховування вітчизняних ризиків за кордоном, наслідки заборони списання повністю залежать від того, який режим оподаткування страхового ринку існує у відповідній іноземній країні. Якщо у цій країні діє податок з премій за схемою, аналогічною до запропонованої (базою є загальний обсяг вхідних премій за винятком отриманих перестрахових премій), то заборона списання не матиме жодних наслідків для вітчизняних страховиків. У такому випадку система буде дуже логічно структурована: всі перестрахові платежі будуть один раз оподатковуватись у країні їх походження.

Якщо іноземна країна застосовує прибутковий податок до страхових компаній, то вхідні перестрахові платежі так чи інакше потраплять в оподатковуваний прибуток. У такому разі, перестраховальний платіж підпадає під подвійне оподаткування: один раз в країні походження і один раз в країні отримання. Така система створює не вигідне середовище для реального перестраховування, хоча і зменшує стимули для фінансового перестраховування.

- **Введення спеціального податкового режиму для перестрахових платежів, які шляхом спеціальних аудиторських правил визначаються як фінансове перестраховування.**

Іншою опцією є запровадження спеціального податкового режиму для перестрахових платежів, які визначаються як фінансове перестраховування.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

З точки зору податкової політики, фінансове перестраховування є не страховою премією, а тимчасовим вкладенням грошей на рахунки перестрахової компанії. Це означає, що в таких випадках адекватне регулювання може полягати в тому, щоб заборонити страховим компаніям списувати вихідні перестрахові платежі (які визначаються як фінансове перестраховування) і вимагати від цих компаній внести до оподаткованого доходу “процентні” прибутки від утримання грошей на рахунках перестраховика. З іншого боку, перестрахова компанія у таких випадках не враховує отримані перестрахові премії як дохід і може списувати обсяги відсотків, сплачених страховій компанії за тимчасове використання її грошей.

Найбільша проблема при такому підході, очевидно, полягає в тому, що аудиторське визначення випадків фінансового перестраховування є надзвичайно складною задачею (відповідні техніки існують, та їх розгляд не входить до цілей цієї записки) і вимагає значних людських ресурсів.

- **Автоматичні обмеження на обсяги перестрахових платежів, дозволених до податкового списання.**

Для того, щоб обмежити можливості фінансового перестраховування і одночасно зберегти можливості перестраховування легітимних ризиків, деякі країни забороняють списання вихідних перестрахових платежів частково, скажімо, у тій частині, де є найбільша ймовірність небажаних перестрахових схем. Наприклад, заборона на списання може стосуватися лише тих перестрахових платежів, що здійснюються на користь перестрахових компаній, розташованих в офшорних зонах (як це відбувається в Данії). У США заборона на списання стосується перестрахових премій, здійснених між компаніями, що належать до однієї корпоративної групи (оскільки перенесення ризиків між такими компаніями неможливе за визначенням).

Подібна вибіркова заборона могла би стосуватися також і перестрахових платежів, здійснених в окремі країни, податкові режими яких є сприятливими для схем фінансового перестраховування.

- **Введення окремого режиму оподаткування платежів з перестраховування ризиків, спрямованих в іноземні компанії.**

Деякі країни, зокрема США, окремо оподатковують обсяги перестрахових премій, сплачених страховими компаніями на користь іноземних перестраховиків. Логіка такого підходу полягає в тому, що країна, де здійснюється угода, може вимагати права утримати хоча б частину податку від прибутку, отриманого від діяльності в межах країни.

Найбільша критика такого окремого податку полягає в тому, що його стягнення створює додатковий податковий тиск не лише на схеми фінансового перестраховування, але і на перестраховування легітимних ризиків. В країнах, де ринок перестраховування ще не розвинений

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

достатньо, більшість страхових фірм може вдаватись до легітимного перестраховання своїх ризиків саме закордоном, що може стати більш дорогою послугою після введення податку.

Крім того, такий режим порушує вимоги СОТ щодо застосування національного режиму (заборона дискримінації іноземних компаній, що конкурують із вітчизняними).

- **Оподаткування прибутку офшорних дочірніх компаній, заробленого шляхом фінансового перестраховання ризиків вітчизняних страхових компаній.**

Перестрахові платежі, що здійснюються вітчизняними компаніями на рахунки іноземних перестрахових фірм, створюють відплив капіталу з країни. Відплив капіталу до закордонних філій, як правило, або просто не оподатковують, або ж оподатковують після того, як цей капітал повернеться в країну, скажімо, у вигляді дивідендів. Таку податкову поведінку зумовлює так званий „принцип нейтральності при експорті капіталу”, який полягає в тому, що з метою збереження конкурентного середовища прибуток, отриманий іноземними дочірніми компаніями, повинен оподатковуватись на рівних умовах із іншими конкурентними компаніями, які діють в межах іноземної юрисдикції.

У той же час, цей принцип часто не застосовують у випадках виведення капіталів до дочірніх компаній у офшорні зони і зберігання його там у вигляді „пасивного капіталу”. Деякі з країн ОБСЄ вважають, що такий пасивний капітал цілком може підлягати „внутрішньому” оподаткуванню без потенційної шкоди іноземному конкурентному середовищу (однією з таких країн є США).

IV. ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ВІД ОТРИМАННЯ СТРАХОВИХ ТА ПЕНСІЙНИХ ВИПЛАТ

Огляд діючого підходу

Оподаткування доходів фізичних осіб від отримання страхових та пенсійних виплат регулюється Законом України „Про податок з доходів фізичних осіб”, а також Законом „Про оподаткування прибутку підприємств” для випадків, коли страхові або пенсійні внески на користь найманих працівників сплачує їх працедавець. Основна вимога, яка стоїть перед оподаткуванням доходів такого роду, полягає у тому, щоб стягнути податок з фінансового потоку, що виникає в результаті угоди, на одному з двох етапів: це може відбутись в момент отримання громадянином страхової або пенсійної виплати (тоді виплата повинна включатись в оподатковуваний особистий дохід), або ж – на етапі здійснення страхових або пенсійних внесків (тоді суму внесків не дозволено буде списувати з оподаткованого доходу громадянина або підприємства). Який би з двох варіантів не було обрано, стягнення податків з доходного потоку мусить відбутись лише один раз, і тому норми відповідного податкового законодавства повинні бути чітко гармонізовані з метою недопущення багаторазового оподаткування. Законодавство, що діє сьогодні в Україні, цій вимозі не відповідає. Норми двох перелічених законів містять низку протиріч і неузгодженостей, що призводять до подвійного і навіть потрійного оподаткування більшості видів страхових або пенсійних виплат на користь фізичних осіб.

Нижче наведено детальний опис існуючих неузгодженостей.

1. Необов’язкове страхування громадян (інше ніж довгострокове страхування життя).

Згідно з ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб”, виплати, отримані фізичними особами за угодами добровільного страхування, не включаються в оподатковуваний дохід (Ст. 4.3.32). Для випадків, коли громадяни сплачують страхові внески безпосередньо з особистого доходу, законодавство не містить жодних протиріч. Оскільки страхові внески фінансуються з особистого доходу, що уже був оподаткований, страхові виплати, що виникають в результаті цих внесків, справедливо звільнюються від оподаткування. Однак якщо внески здійснюються підприємством-працедавцем застрахованого громадянина, діюче законодавство оподатковує суми таких внесків двічі. По-перше, підприємству не дозволяється включати суми таких внесків до валових витрат (Ст. 5.4.6 ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств”), а по-друге, суми внесків, сплачених на користь фізичної особи підприємством, включаються до особистого оподаткованого доходу цієї особи (Ст. 4.2.4 ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб”).

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

2. Довгострокове страхування життя

Для схем довгострокового страхування життя діюче законодавство визначає підхід, що не призводить до багаторазового стягнення податку і навіть встановлює дещо послаблений режим оподаткування, однак цей підхід діє лише для угод, при яких сума внесків не перевищує 6 тисяч гривень на рік (що відповідає 1.4 прожиткового мінімуму). У разі, якщо внески залишаються у цих межах, громадянам дозволяється включати суму таких внесків до податкового кредиту (Ст. 5.3.5 ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб”), а якщо внески здійснюються від імені громадянина підприємством, їх сума може бути включена до валових витрат цього підприємства (Ст. 5.6.2 ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств”) і не повинна включатися до доходу громадянина (Ст. 4.2.4 ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб”). Суми страхових виплат оподатковуються за стандартною ставкою, яка, однак, застосовується лише до 60% загального обсягу отриманих виплат (Ст. 9.8 ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб”).

Проблема багаторазового оподаткування виникає у разі, якщо річний обсяг здійснених страхових внесків перевищує 6 тис. грн, оскільки оподаткування внесків поза цією межею здійснюється за прямо протилежним принципом. В разі, якщо фізична особа здійснює внески більше, ніж 6 тис. грн., особисто, то суми перевищення не можуть включатись в її податковий кредит, а отже підлягають повторному оподаткуванню (Ст. 5.3.5 ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб”). Якщо ж внески здійснюються від імені фізичної особи підприємством, суми перевищення не лише не можуть бути включені у валові витрати підприємства (Ст. 5.6.2 ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств”), але і повинні бути включені у оподатковуваний дохід цієї фізичної особи (Ст. 4.2.4 ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб”). Іншими словами, в такому разі ці суми оподатковуються тричі.

3. Недержавне пенсійне забезпечення

Податкові закони України містять низку протиріч стосовно цього виду виплат. Концептуально, підхід, закладений в законодавстві стосовно недержавного пенсійного забезпечення, є повністю ідентичним до принципів оподаткування довгострокового страхування життя, описаних у попередньому розділі. Але в той же час, як в Законі „Про оподаткування прибутку підприємств”, так і в Законі „Про оподаткування доходів фізичних осіб”, недержавне пенсійне забезпечення вживається у визначенні, яке вийшло із юридичного вжитку, а отже не може бути застосовано до системи недержавного пенсійного забезпечення, яку було нещодавно введено в Україні.

Зокрема, Закон „Про оподаткування прибутку підприємств” визначає процедури оподаткування для внесків на „додаткове пенсійне забезпечення” (а не „недержавне пенсійне забезпечення”), зокрема, саме внески на „додаткове пенсійне забезпечення” можуть списуватись з оподаткованого прибутку

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

підприємств, що сплачують їх від імені своїх працівників. В ст. 5.8 цього Закону наводяться критерії для визначення додаткового пенсійного забезпечення, однак недержавні пенсійні фонди не попадають під це визначення. Таким чином, підприємства де-юре взагалі не мають можливості списувати свої платежі до недержавних пенсійних фондів на витрати.

У Законі „Про оподаткування доходів фізичних осіб” (зокрема, в статтях 4.2.4, 5.3.2 та 9.8 цього закону) підхід, ідентичний до довгострокового страхування життя, встановлюється для „недержавного пенсійного страхування”. Однак недержавні пенсійні фонди не надають послуг пенсійного страхування, а отже система недержавного пенсійного забезпечення взагалі залишається за межами податку на доходи фізичних осіб.

Розроблені пропозиції

1. Норми обох зазначених законів, які призводять до багаторазового оподаткування страхових виплат, повинні бути гармонізовані. Зокрема:
 - a. До Ст. 5.4.6 ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств” пропонується внести зміни, які б дозволили підприємствам включати до валових витрат суми внесків на загальне добровільне страхування, здійснених на користь найманих працівників. Це дозволить оподатковувати суму цих внесків лише один раз – у вигляді виплат отриманих фізичними особами, що користуються страховими послугами.
 - b. В Ст. 5.6.2 ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств” та в Ст. 4.2.4 та 5.3.5 ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб” пропонується внести зміни, які би зліквідували граничну межу на рівні 6 тис. грн. для внесків на довгострокове страхування життя. Таким чином, внески на цей вид страхування будуть оподатковуватись лише один раз у повному обсязі.
2. Згадані норми обох законів повинні бути термінологічно узгоджені для цілей оподаткування недержавного пенсійного забезпечення. Крім того, оподаткування недержавного пенсійного забезпечення потребує вдосконалення такого ж характеру, як було запропоновано вище для оподаткування довгострокового страхування життя.

V. ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ДОВГОСТРОКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

Оподаткування корпоративних та особистих доходів

Огляд існуючого підходу

Недержавне пенсійне забезпечення та довгострокове страхування життя можна вважати безпосередньо конкуруючими видами послуг, і для того, щоб конкуренція між ними була справедливою, податкова система повинна створювати еквівалентні умови (тобто, рівне податкове навантаження) для діяльності кожного із цих двох ринків. Через цей зв'язок між згаданими видами послуг, у цьому розділі їх податкове тлумачення розглядається паралельно.

Крім того, аналіз оподаткування ринків недержавного пенсійного забезпечення та довгострокового страхування життя повинен відбуватися комплексно для трьох основних етапів надання цих послуг, а саме: сплати внесків, діяльності страхових компаній та пенсійних фондів, а також отримання виплат.

Згідно з ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств”, установи які надають послуги недержавного пенсійного забезпечення та довгострокового страхування життя звільняються від оподаткування внесків, отриманих на здійснення цих послуг. Щодо оподаткування інвестиційних доходів, то між страховими компаніями і пенсійними фондами існує певна відмінність. Страхові компанії зобов'язані сплачувати корпоративний податок на загальних засадах зі своїх інвестиційних доходів – як активних, так і пасивних. Недержавні пенсійні фонди також зобов'язані сплачувати податок з активних доходів, однак закон твердить, що їх пасивні доходи оподаткуванню не підлягають. Тим не менше, серед основних видів пасивних доходів пенсійних фондів фактично звільненими від оподаткування можна вважати лише процентні доходи, оскільки інший вид таких доходів – дивіденди – все одно підлягає оподаткуванню на загальних засадах, тобто в момент їх виплати.

Надаючи характеристику існуючій системі варто зазначити, що підхід до оподаткування діяльності установ, що власне надають страхові та пенсійні послуги, є лише одним із трьох елементів, які формують систему оподаткування послуг довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення. З точки зору оподаткування, система надання послуг з довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення складається з трьох ключових етапів, на яких грошові потоки переміщуються від одного агента до іншого і можуть бути оподатковані. По-перше, це момент сплати внесків громадянами (особисто або через підприємство-працедавця). По-друге, це період фінансової діяльності установи і отримання нею інвестиційних прибутків. І, нарешті, це етап здійснення виплат на користь учасників або власників страхових полісів. Як і при оподаткуванні інших фінансових послуг, податкова система повинна оподаткувати цей процес на

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

одному з перелічених етапів, зберігаючи при цьому принцип недопущення багаторазового стягнення податку. Вибір цього етапу є ключовим рішенням при виборі моделі оподаткування кожного сектору фінансових послуг.

Саме тому проблеми та шляхи реформування моделі оподаткування самих установ повинні аналізуватись лише у комплексі із двома згаданими аспектами ширшої системи. Підходи до оподаткування внесків та виплат, що діють в Україні наразі, а також потреби у їх вдосконаленні, було описано вище у відповідному розділі цього документу. Однак у цьому розділі формулюються додаткові пропозиції, як виходять із аналізу проблем в загальній системі оподаткування довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення.

Основною проблемою діючої в Україні системи є те, що принцип одноразового оподаткування процесу надання страхової або пенсійної послуги цією системою не витримується. Для послуг, внески на які не перевищують 6 тис. грн, діюче законодавство звільнює від оподаткування здійснення громадянами внесків, однак оподатковує обидві подальші операції. Оподаткуванню у повному обсязі підлягають інвестиційні доходи установ-надавачів послуг (за винятком процентів, які отримують недержавні пенсійні фонди), і, крім цього, 60% виплат, які отримують громадяни, оподатковується податком на доходи фізичних осіб. Для послуг, внески на які перевищують 6 тис. грн., ситуація є ще більш проблематичною, оскільки процес надання таких послуг фактично оподатковується на кожному із трьох етапів.

Окрім описаної проблеми багаторазового оподаткування, вадою існуючої системи є і згадана розбіжність між підходами до оподаткування довгострокового страхування життя та недержавних пенсійних фондів (хоча ця розбіжність і є відносно невеликою). Оскільки згадані види послуг є найбезпосереднішими конкурентами, податкове законодавство повинно ставити ці два ринки у максимально узгоджені податкові умови.

Оподаткування податком на додану вартість пенсійних фондів

Згідно з прийнятим в Україні загальним принципом, надання фінансових послуг звільнюється від податку на додану вартість. У випадку з недержавним пенсійним забезпеченням, цей принцип не є втіленим у повному обсязі. Зокрема, чинний закон звільнює від ПДВ лише два із трьох видів юридичних осіб, чиї послуги формують діяльність пенсійного фонду, а саме: зберігача та керуючого активами фонду. Однак чітко не звільнює від податку на додану вартість ані адміністратора, ані самі пенсійні фонди від сплати ПДВ.

Розроблені пропозиції

Основна задача на сьогодні полягає у свідомому і проінформованому рішенні стосовно вибору моделі оподаткування недержавного пенсійного забезпечення

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

та довгострокового страхування життя в Україні. Зокрема, варто сформулювати своє ставлення до багаторазового оподаткування процесу надання таких послуг (цей документ рекомендує відмову від існуючої практики і перехід на одноразове оподаткування), а також визначити етап, на якому буде відбуватися оподаткування. Після того, як цей вибір буде зроблено, решта законодавства повинна бути гармонізована з прийнятою моделлю так, щоб поставити конкуруючі страхові послуги в рівні податкові умови.

Серед країн з розвиненими економіками є розбіжності у виборі одного з трьох перелічених вище етапів для стягнення податку. Але тим не менше, більшість європейських країн демонструють тенденцію до стягнення податку на кінцевому етапі, тобто на етапі отримання громадянами пенсійних (або страхових) виплат. З цих причин пропонується запровадити в Україні оподаткування недержавних пенсійних послуг та послуг довгострокового страхування життя на етапі здійснення виплат споживачам. Для цього діяльність установ, що надають такі послуги, повинна бути чітко звільнена від оподаткування податком на прибуток підприємств (як в частині активних, так і в частині всіх пасивних доходів). При цьому податкове регулювання пенсійних фондів повинно співпадати з підходами до регулювання компаній, що займаються довгостроковим страхуванням життя.

В частині податку на додану вартість, ЗУ „Про податок на додану вартість” повинен чітко звільнити від сплати податку послуги адміністратора пенсійного фонду, а також діяльність самих пенсійних фондів.

VI. ОПОДАТКУВАННЯ РИНКУ ЖИТЛА

Огляд діючого підходу до оподаткування операцій оренди та іпотечних позик

Існуюче законодавство, зокрема Закон „Про податок на доходи фізичних осіб”, містить низку норм щодо оподаткування операцій на ринку житла. Зокрема, зазначений закон передбачає оподаткування на загальних засадах доходів, отриманих від надання житла в оренду, та не передбачає можливості списувати витрати, пов'язані із придбанням і утриманням нерухомості, для тих власників, які надають житло в оренду (Ст. 9.1). Крім того, спеціальним чином регулюються придбання громадянами житла з використанням іпотечних позик: нова редакція закону дозволяє списання частини відсотків за користування іпотечним кредитом, взятим для купівлі житла, визначеного як основне місце проживання (Ст. 10).

Найпроблемніший елемент описаного законодавства виникає в частині оподаткування орендної діяльності громадян. Оподаткування доходів від надання житла в оренду без відповідного коригування таких доходів на обсяг витрат, пов'язаних із придбанням і утриманням такої нерухомості, не відповідає економічній суті прибуткового податку. В результаті, власники нерухомості, яка надається в оренду, нестимуть надлишкове та несправедливе податкове навантаження, що значно звузить ринок орендованого житла та, відповідно, ринок іпотечного кредитування.

Крім економічної некоректності, ця проблема також має вагомий соціальний вимір, оскільки додаткове навантаження на орендодавців перш за все відбивається у завищених цінах орендованого житла, яким користуються менш заможні верстви населення, які не в стані придбати квартири особисто. Більше того, соціальний вимір цієї проблеми є особливо гострим, враховуючи, що нова редакція закону містить також і інші, додаткові важелі, що стимулюють покупців квартир для власного користування, ставлячи у менш сприятливі податкові умови решту населення, яка вимушена проживати у найманих квартирах, не маючи можливості придбати власні.

Такою нормою є податкова пільга у вигляді можливості списувати частину відсотків за користування іпотечним кредитом, яка переносить відносно податкове навантаження з більш заможних верств населення на бідніші категорії громадян. Це твердження базується на ідеї так званої „включеної ренти”, тобто доходу, який неявно отримує людина від того, що проживає у власній квартирі без необхідності винаймати житло у інших за гроші (нібито здаючи цю квартиру самій собі). Такий неявний дохід повинен був би оподатковуватись на таких же умовах, як і дохід власників квартир, що здають їх в оренду, однак адміністративно таку політику запровадити дуже тяжко (на сьогодні у світі це робиться лише у дуже небагатьох країнах). Оскільки оподаткувати такий дохід дуже тяжко, справедливе оподаткування вимагає, щоб користувачі власних квартир, які не сплачують за це податку, також не мали

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

можливості списувати витрати на придбання квартир з обсягу оподаткованого доходу.

Негативні дистрибутивні наслідки норми про можливість списання іпотечних відсотків при придбанні квартир для особистого проживання підсилюються тим фактом, що орендодавці, які згідно з цим же законом зобов'язані декларувати весь обсяг доходів отриманих від надання своєї нерухомості в оренду, в той же час не мають можливості включати до податкового кредиту видатки на її придбання та утримання. Така законодавча ситуація збільшує податкове навантаження на орендодавця, і, відповідно, підштовхує догори ціну оренди. Зростання цін оренди житла означає в цілому зростання видатків на прожиття у тих категорій населення, які не мають матеріальної змоги придбати власне житло і тому орендують чуже. Іншими словами, негативний вплив таких законодавчих рішень буде відчуватися передусім менш заможними верствами населення.

Попри можливі негативні наслідки соціальної пільги у вигляді списання іпотечних відсотків на квартири для особистого проживання, в багатьох країнах розробники законодавства все-таки дозволяють таке списання, мотивуючи свою позицію аргументами соціального характеру. Зокрема, така норма існує в законодавстві багатьох країн ЄС, у Польщі, а також у США. В той же час, податкові системи більшості розвинених країн чітко витримують економічний принцип, згідно з яким оподаткування підприємницької діяльності повинно дозволяти підприємцю зменшувати оподаткований дохід на суму виробничих видатків, тобто тих витрат, за допомогою яких він зміг отримати цей дохід і сплатити податок. Саме тому ці системи дозволяють власникам квартир, які купують їх з метою подальшої оренди, відносити до складу податкового кредиту видатки, пов'язані з купівлею та утриманням цієї нерухомості, включно із основною сумою та відсотками у випадку використання іпотечних позик.

Розроблені пропозиції

З огляду на описані проблеми, діюче законодавство потребує, передусім, вдосконалення в частині оподаткування операцій оренди нерухомого майна. Зокрема, пропонується внести зміни до ЗУ „Про податок на доходи фізичних осіб” з метою відмінити оподаткування доходів громадян отриманих від надання житла в оренду.

VII. ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ФАКТОРИНГУ

Огляд існуючого підходу

Згідно з чинним податковим законодавством, при операціях продажу товарів з використанням механізму переуступки вимог боргу іншому кредитору, податкові зобов'язання продавця, як і у нормальних випадках, обраховуються за принципом першої події за результатами вартості товарів на момент відвантаження і не коригуються додатково для врахування різниці між вартістю поставлених товарів та фактично отриманих сум від переуступки боргу. Попри те, що продавець в результаті переуступки боргу фактично отримує в рахунок оплати поставлених товарів суму, меншу від їх номінальної вартості, його валові доходи, збільшуються на повний обсяг номінальної вартості.

Сума різниці між номінальною та фактично отриманою вартістю товарів за своїм економічним змістом представляє плату, яку продавець товару сплачує банку-фактору за послугу з надання фінансових ресурсів у тимчасове користування, і таким чином ця операція є різновидом кредитної угоди. Однак існуюче законодавство не дозволяє продавцеві зменшувати податкові зобов'язання на суми, сплачені за користування цими кредитними ресурсами (тобто, зменшувати валовий дохід на обсяг дисконту). Це означає, що економічні агенти, що опиняються у ситуації прострочених дебіторських платежів, отримують чіткий стимул уникати вирішення таких ситуацій через факторингові угоди і натомість вдаватись до стандартних кредитних операцій, за яких боржник-покупець може отримати кредит в банку в обсязі суми, погодженої для переуступки, і проценти за користування цими коштами покупець матиме можливість включити до валових витрат свого виробництва. Таким чином, однозначна відносна привабливість прямих кредитних схем за цих обставин фактично блокує розвиток в Україні ринку факторингових послуг.

Розроблені пропозиції

Вдосконалення існуючого закону повинно бути спрямоване на врахування кредитної сутності операцій переуступки боргу і на створення для первинних кредиторів (продавців) можливостей коригувати свої податкові зобов'язання відповідним чином. Для цього пропонується дозволити віднесення до складу валових витрат первинного кредитора різниці між номінальною вартістю боргу, право вимоги якого було уступлено, та сумою, отриманою при проведенні такої уступки.

VIII. ОПОДАТКУВАННЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Огляд існуючої системи

Діюче українське законодавство визначає кредитні спілки як неприбуткові організації (Ст. 7.11 ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств”): у разі, якщо доходи, отримані кредитними спілками при здійсненні ними статутної діяльності, за результатами року перевищують витрати, суми такого перевищення повинні бути розподілені між членами спілки. Неприбутковий статус означає, що прибуток, отриманий кредитною спілкою від статутної діяльності, не підлягає оподаткуванню податком на прибуток підприємств, і лише після розподілу між членами організації цей прибуток оподатковується уже як доходи фізичних осіб.

Однак в податковому тлумаченні діяльності кредитних спілок існує проблема, пов'язана з надходженнями, які кредитні спілки отримують у вигляді поворотної фінансової допомоги (зокрема, таким чином допомогу кредитним спілкам часто надають міжнародні донорські організації). Закон „Про оподаткування прибутку підприємств” вимагає оподатковувати поворотну фінансову допомогу на загальних засадах. Це означає, що отримання поворотної фінансової допомоги кредитною спілкою вважається доходом і створює відповідні податкові зобов'язання по податку на прибуток підприємств.

Відповідно, повернення кредитною спілкою поворотної фінансової допомоги вважається видатками. Оскільки, як правило, доходи на зразок поворотної фінансової допомоги мають характер одноразових надходжень, радше ніж постійного доходного потоку, то найчастіше у періоди виплати поворотних коштів видатки кредитних спілок перевищують доходи, і сума прибутку таким чином є від'ємною (іншими словами, в такі періоди в кредитних спілках виникають збитки).

Теоретично, в періоди, які підприємство закінчує зі збитками, його податкові зобов'язання також є від'ємними або, іншими словами, воно має право на відшкодування частки своїх збитків з бюджету. На практиці, це право реалізується дещо інакше: шляхом перенесення зафіксованих збитків такого підприємства на майбутні періоди (таким чином, обраховані майбутні прибутки підприємства зменшуються, а отже зменшуються його майбутні податкові зобов'язання).

Як уже зазначалось, на відміну від більшості звичайних підприємств, оподатковувані доходи кредитної спілки є нерегулярними і виникають нечасто, а отже так само нечасто у таких організацій з'являється корпоративний прибуток, який би призводив до утворення відповідних податкових зобов'язань. Тому навіть якщо спілка отримує право перенести збитки на майбутні періоди, найчастіше у майбутніх періодах у них не виникає прибутку, який таке право дозволило би зменшити, а отже не виникає і можливості зменшити свої платежі до бюджету. В результаті, право на відшкодування від'ємних податкових

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

зобов'язань цих організацій на практиці не задовольняється. Таким чином, у випадку отримання поворотної фінансової допомоги, кредитна спілка фактично повинна сплатити податок до бюджету за рахунок внесків своїх членів. Це робить цю опцію надзвичайно дорогою і не привабливою як для кредитних спілок так і для донорських організацій, що стримує подальший розвиток кредитних спілок.

Розроблені пропозиції

З огляду на наведені аргументи, пропонується внести зміни до ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств” звільнивши поворотну фінансову допомогу від оподаткування податком на прибуток підприємств.

ІХ. ОПОДАТКУВАННЯ ЛОМБАРДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Опис існуючого підходу

Закон України „Про оподаткування прибутку підприємств” передбачає стягнення цього податку з прибутку ломбардних установ, який отримується як відсотки від користувачів позик (або, у випадку неповернення позики, як компенсовані відсотки, отримані шляхом продажу застави). Згідно зі статтею 11.3.6 цього закону, датою збільшення валових доходів кредитора є дата нарахування процентів у строки, визначені кредитним договором. Таким чином, ломбард має можливість не нараховувати відсотки у випадку неповернення позики.

Проблемний елемент існуючого законодавства пов'язаний з існуванням можливості для ломбардних установ, у випадку неповернення позики, уступати право вимоги третім особам за ціною, що не перевищує обсягу простроченої позики (без врахування недоотриманих відсотків). В таких випадках ломбардна установа не генерує оподаткованого прибутку і уникає необхідності сплати відповідного податку. В той же час, юридичні особи, яким уступається право вимоги, на відміну від самої ломбардної установи можуть бути підприємствами, діяльність яких не підлягає ретельному регулюванню та ліцензуванню, і тому такі юридичні особи мають більше можливостей для зловживання законодавством і уникнення від податків. Скажімо, такими третіми особами можуть бути фірми, спеціально створені на нетривалий час з метою виведення коштів за межі податкової системи.

Розроблені пропозиції

Сума по якій ломбард, у випадку неповернення позики, уступає право вимоги (і відповідно заставу) третім особам повинна включати як обсяг наданої позики, так і недоотримані відсотки.

Х. ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ

Огляд існуючого підходу

Згідно із чинним податковим законодавством, передання майна у фінансовий лізинг для цілей оподаткування прирівнюється до його продажу в момент такої передачі. Відповідно до ЗУ „Про оподаткування прибутку підприємств” (Ст. 7.9.6), при операції фінансового лізингу орендодавець збільшує валові доходи, а у разі передання майна, що на цей момент перебуває у складі основних фондів орендодавця, - змінює відповідну групу основних фондів, а орендар збільшує відповідну групу основних фондів на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування процентів або комісій). При нарахуванні лізингового платежу орендодавець збільшує валові доходи, а орендар збільшує валові витрати на таку частину лізингового платежу, яка дорівнює сумі процентів або комісій, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування частини лізингового платежу, що надається у рахунок компенсації частини вартості об'єкта фінансового лізингу). Відповідно до ЗУ „Про податок на додану вартість” (Ст. 3.2.2, ст. 7.3.4, ст. 7.5.3), при передачі майна у фінансовий лізинг у орендодавця виникають податкові зобов'язання, а у орендаря – право на податковий кредит. Базою для визначення обсягу зобов'язань та кредиту є вартість об'єкта фінансового лізингу. Сплата процентів або комісій у складі лізингових платежів, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування частини лізингового платежу, що надається у рахунок компенсації частини вартості об'єкта фінансового лізингу) не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

Податкове законодавство може справляти відчутний вплив на відносну привабливість альтернативних способів набуття основних фондів (ОФ), створюючи неринкові стимули або перешкоди для розвитку відповідних послуг (до таких можливих способів набуття належать: фінансовий лізинг, оперативний лізинг і подальший викуп ОФ, товарний кредит, фінансовий кредит, а також продаж в розстрочку). Згідно з існуючим податковим законодавством України, оподаткування перелічених фінансових операцій зберігає майже цілковиту нейтральність щодо кожного виду набуття активів, таким чином не створюючи суттєвих викривлень ринкового попиту. Проте, проведений порівняльний аналіз виявив кілька цікавих спостережень, які викладені нижче.

Закон Про оподаткування прибутку підприємств не створює жодних переваг для використання того чи іншого способу набуття, за одним винятком: певні відмінності залишаються між фінансовим лізингом та оперативним лізингом з подальшим викупом ОФ. Фінансовий лізинг може бути дещо менш привабливим з огляду на те, що в цьому випадку податкові зобов'язання виникають відразу у момент передачі основних фондів, в той час як при оперативному лізингу вони виникають лише при нарахуванні лізингового платежу. Це означає, що споживач має можливість відстрочити сплату податку, взявши активи у оперативний лізинг та викупивши їх пізніше за залишковою вартістю.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

З точки зору оподаткування податком на додану вартість всі способи набуття основних фондів трактується майже цілком ідентично. Існуючі відмінності створюють незначну перевагу на користь фінансового лізингу у порівнянні з оперативним лізингом, товарним кредитом та придбанням активів в розстрочку. Ця перевага полягає в тому, що при фінансовому лізингу проценти за оренду не оподатковуються ПДВ, хоча вони оподатковуються у повному обсязі при альтернативних способах придбання.

Розроблені пропозиції

Пропонується залишити текст діючих законів без змін

вик. Джигир Юрій. тел. 234 0419